

โคลงกวีโบราณ

พิมพ์แจกในงานปลงศพ ✓

พระยาอภัยพิพิธ (ส่น สาดรภัย)

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

โคลงกวีโบราณ

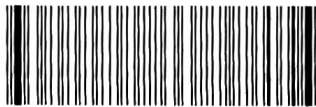
พิมพ์แจกในงานปลงศพ

พระยาอภัยพิพิธ (ส่น สาดรภัย)

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111005335814

ก.๑

คำนำ

คุณหญิงห้วง อภัยพิพิธ มาแจ้งความแก่กรรม
การหอพระสมุทวชิรญาณว่า มีความศรัทธาจะรับ
พิมพ์หนังสือในหอพระสมุทสำหรับพระนครเป็นของแจก
ในงานปลงศพพระยาอภัยพิพิธ (ส่น สาตราภัย) ผู้
สามี ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้
ข้าพเจ้าจึงได้เลือกหนังสือประชุมโคลงกวีโบราณ ให้
พิมพ์เป็นของแจกตามความประสงค์

ที่เรียกว่าประชุมโคลงกวีโบราณนี้ คือโคลงที่
กวีแต่ละครั้งกรุงเก่าแต่ง เป็นของคนนั้นบ้าง คนนี้บ้าง
มีตั้งแต่พระราชนิพนธ์เป็นต้นลงมา ล้วนนับถือกันให้
พวกกวีแต่โบราณว่าเป็นของแต่งดี จึงจดจำบอกเล่า
กันสืบต่อมา ดูเหมือนจะไม่มีนักเขียนหนังสือไทย
คนใด แม้ในบัดนี้ขึ้นชั้นหลังลงมา ที่จะไม่เคยได้
พบเห็นโคลงเหล่านี้ มากบ้าง น้อยบ้าง แต่ข้าพเจ้า
เข้าใจว่า จะยังไม่มีใครได้เคยเห็นรวบรวมโคลงกวี

(๒)

โบราณไว้ได้มากเหมือนที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ซึ่ง
ได้ฉบับมาแต่พระราชวังขวร ฯ เป็นของพระเจ้าราชวร
วงษ์เธอ พระองค์เจ้าวงจันทร์ ประทานแก่หอพระสมุดฯ
ต้นฉบับประชุมโคลงกวีโบราณ ซึ่งได้มาจาก
พระราชวังขวร ฯ มีบานแพนกว่า “ข้าพระพุทธเจ้า
พญาตรัง จำโคลงโบราณไว้ ได้ถวาย” พระยาตรัง
คนนี้เป็นกวีมีชื่อเสียงคน ๑ เมื่อในรัชกาลที่ ๒ ได้แต่ง
โคลงนิราศไว้เรื่อง ๑ ซึ่งเรียกว่า “นิราศพระยาตรัง”
พวกกวีแต่ก่อนยกย่องกันเข้าไว้ในตำรา กับแต่ง
โคลงขึ้นขอพระเกียรติรัชกาลที่ ๒ ไว้อีกเรื่อง ๑ นอก
จากนี้ดูเหมือนจะแต่งเรื่องอื่นอีก แต่ข้าพเจ้าจำไม่ได้
หาใคร่เหตุที่พระยาตรังเป็นกวีในรัชกาลที่ ๒ เป็นผู้
รวบรวมหนังสือถวาย แลได้ฉบับมาจากพระราชวัง
ขวร ฯ ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า เห็นจะรวบรวมทุกเล่มแล้ว
ถวายกรมพระราชวังขวรมหาเสนานุรักษ์ เมื่อใน

(๓)

รัชกาลที่ ๒ นำจะมีอยู่ด้วยแต่ที่หอพระสมุท ฯ
ได้มานี้ จึงเห็นสมควรจะพิมพ์รักษาไว้มิให้สูญเสีย
นักเสียขายอยู่น้อยที่เวลาพิมพ์หนังสือมันน้อย แล
ประจวบดิศวรรอนอยู่ด้วยหลายอย่าง จะสอบค้นประวัติ
กวีที่มีชื่อเป็นผู้แต่งโคลง แลจะเขียนเล่าเรื่องตำนาน
ของโคลงแดงบท ซึ่งรู้ยู่ตามที่เล่ากันมา อธิบาย
ลงไว้ด้วยไม่ทัน ด้วยการที่สอบไม่สู้ง่ายนัก เป็นต้น
ว่าโคลงที่อ้างว่าเป็นพระราชนิพนธ์ ไม่ได้บอกไว้ว่า
รัชกาลไหน จะเป็นพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์
มหาราช ฤๅสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งเป็นที่
จะต้องค้นคว้าหาหลักฐานว่า เป็นพระราชนิพนธ์ของ
พระองค์ไหนแน่ แต่กวีที่มีชื่อบางคนก็พอรู้ได้แน่
เหมือนเช่นพระมหาราชครูนั้น กล่าวกันมาว่าเป็นกวี
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เป็นผู้ที่ทั้งค้นแต่ง
ฉันทเรื่องสมุทโฆษ ครูปราชญ์นั้นเป็นบุตรพระ

(๔)

มหाराชาคร มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อศรีปราชญ์
แรกรู้หนังสือแต่งหนังสือเรื่องอื่นใดอันหนึ่ง เอาไปให้
บิดาคู บิดาคูไต่ถาม ศรีปราชญ์เข้าใจ ครั้นเมื่อเป็น
กวีมีชื่อเสียงแต่งฉันทเรื่องอนิรุทจึงไม่แต่งคำนำมัสการ
เพราะไม่อยากจะแสดงความเคารพต่อบิดา เลยกล่าว
หากันมาว่า เป็นบาปเป็นกรรมให้ทุกข์โทษภัยแก่ศรี
ปราชญ์ จนถึงต้องประหารชีวิตเป็นที่สุด เมื่อใน
แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา มีเรื่องประวัติของศรี
ปราชญ์ ปราชญ์อยู่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า
ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ หนา ๑๒๐ แต่โคลงใน
สมุดเล่มนี้ยังมีชื่อกวอนๆ อยู่อีกหลายคน เช่นพระ
เจ้าล้านช้างเป็นต้น ถ้าจะสืบสวนให้รู้ว่าเป็นใคร จะ
กินเวลามากอยู่ เห็นทำไมถึงต้องทอดพระเลิ
กษาพเจ้าเลือกประชุมโคลงกวีโบราณให้พิมพ์แจก
ในงานศพพระยาอภัยพิพิธ เพราะคิดเห็นว่า ผู้ที่จะมา

(๕)

ช่วยงานศพคงจะหลายชั้นบันดาศักดิ์ แลหลายหมู่
หลายเหล่า ท้ายพระยาอภัยพิพิธเป็นผู้ถือการแล
มีความคุ้นเคยกว้างขวางอยู่ เมื่อในสมัยของท่านผู้ ๓
จะเลือกเป็นหนังสือเทศน์จะไม่สู้เหมาะ ครั้นจะเลือก
หนังสือทางโบราณศกก็จะยืดยาวใหญ่โตไป เห็นว่า
เรื่องนพอเหมาะก็ คงจะพอใจของบรรพลาผู้ที่จะไ้รับไป

อนึ่งคุณหญิงอภัยพิพิธ มีความประสงค์จะ
ให้ปรากฏประวัติของพระยาอภัยพิพิธไว้ในคำนำนี้ด้วย
ข้าพเจ้าก็เต็มใจที่จะเรียบเรียงให้ ท้ายได้คุ้นเคย
กับพระยาอภัยพิพิธมาตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ แต่เมื่อ
ข้าพเจ้ายังเป็นเด็ก แลได้ชอบพอกันต่อมาตลอด
เวลาที่ท่านรับราชการอยู่ในรัชกาลที่ ๕ แต่ครั้นตรวจ
ดูสำเนาประวัติที่คุณหญิงห้วงส่งมา เห็นว่าประวัติที่
พระยาอภัยพิพิธได้แต่งทูลเกล้าฯ ถวายในกาลครั้ง ๓
ข้อความพิศดารชัดเจนก็อยู่แล้ว ถึงข้าพเจ้าจะแต่ง

(๒)

ใหม่ก็จะไม่ตั้งขึ้นไปได้ จึงเอาประวัติที่พระยาอภัย
พิพิธเรียงเองพิมพ์ไว้ เป็นแต่ชำระถ้อยคำอย่างเล็กน้อย

ประวัติพระยาอภัยพิพิธ

พระยาอภัยพิพิธ (ส่น สาครวาภัย) น ช, ม ม,
ว ล ฯ เป็นบุตรนายอ่วมมหาคเล็กรัชกาลที่ ๓ เกิดเมื่อ
ณวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง
จุลศักราช ๑๒๐๖ พ.ศ. ๒๓๘๗

เมื่ออายุ ๑๘ ปี ถวายตัวเป็นมหาดเล็กเวรฤทธิ
ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อขจร พ.ศ. ๒๔๐๕

(ต่อไปเป็นของพระยาอภัยพิพิธแต่งไว้เอง)

อายุได้ ๒๓ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
นายรองบำรุงราชบทมลายู แต่ณวัน ๑ ฯ ๔ ค่ำ ปีชวด

อัฐศก จุลศักราช ๑๒๒๘ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๘ ได้รับ
พระราชทานเบี้ยหวัด ๑๒ ตำลึง พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้รับ
พระราชทานเบี้ยหวัด ๑๕ ตำลึง พ.ศ. ๒๔๑๑ เมื่อ

(๗)

กลับจากตามเสด็จพระราชดำเนินเกาะงานเมื่อครั้งสุริย
หมศดวงนั้น ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ๘๐ บาท แล
ตั้งแต่นั้นเป็นนายรองบำรุงราชขมลาย มีหน้าที่ราชการ
เป็นพนักงานน้ำชากาแฟเสมอไป พ.ศ. ๒๔๓๒ รัชกาล
ที่ ๕ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดคง ๘๐ บาท แลมีหน้าที่
น้ำชากาแฟคงที่อยู่

อายุได้ ๒๗ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
นายพิวารณสรพรภิษฐ์ แต่ณวัน ๓ ๑ ๓๑ ค่ำ ยี่มะเมีย

๒
โทศก จุลศักราช ๑๒๓๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้รับ
พระราชทานเบี้ยหวัด ๓๒๐ บาท แลไปรทเกล้า ฯ
พระราชทานเงินเดือนอีกเดือนละ ๒๔ บาท เสมอไป
มีหน้าที่ราชการประจำสำหรับทรงใช้สอยแลตั้งพระเครื่อง
ทันทุกวันทุกคืนไม่มีเวลาเปลี่ยนผลัด มีหน้าที่น้ำชา
กาแฟคงที่อยู่ ได้ตามเสด็จพระราชดำเนินเที่ยวแรก
ไปสิงคโปร์ ยี่ตเวีย สมารัง กลับทางเดิม ภายหลัง

(๘)

ตามเสด็จพระราชดำเนินประพาศ ๑ สิงคโปร์ ๒ มลกา
๓ ยัน ๔ มรแมน ๕ ร้างกุ้ง ๖ กาละกัตตา ๗ เทลี
ทอกพระเนตรทหารซัอมรบสามหมื่น ๘ อากรา
๙ ลักเนา

ข้าพระพุทธเจ้าตกม้า เพราะเหตุว่าจะไปคุดทหาร
ม้าซัอมรบที่เมืองลักเนานั้น ซัอมรบถวายพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเสร็จซัอมรบแล้วจะเสด็จ
พระราชดำเนินไปเมืองบอมเบ โปรตเกล้าฯ ให้พระ
ชลธารพินิจัย (กัปตันคุณ) พาข้าพระพุทธเจ้าไป
รออยู่ที่เมืองอาลาซายัก แล้วไปปรตเกล้าฯ ให้พระยา
เพชรพิไชย (เจิม) แต่เมื่อยังรับตำแหน่งหลวง
พิหารณจักรกิจอยู่ นำเงิน ๒๐๐ คุบมาพระราชทาน
ข้าพระพุทธเจ้าเพื่อได้ใช้สอยในการบ่วยใช้ (เวลานั้น
ใจข้าพระพุทธเจ้าสบายจนถึงหายบ่วยก็ว่าได้) แล้ว
เสด็จพระราชดำเนินเมืองบอมเบ พอลงสถานที่ท่า

(๘)

ก่อนขั้วในเมืองลักเนาเลี้ยงขั้วสลุก ขั้วพระพุทธรูป
นอนบนเตียงน้ำตาไหลออกมามาก เสียใจที่ไม่ได้ตาม
เสด็จ ทั่วขั้วพระพุทธรูปได้เคยตามเสด็จเมืองต่าง ๆ
ใกล้ชีวิตพระองค์เนื่องนี้ เวลาย่ำ ๑ โมงหมอมাত্র
อาการดังเช่นเคยทุกวัน หมอยอกกับพระชลธารพินิจ
จึยว่า โรคที่ขั้วพระพุทธรูปป่วยเป็นคัณธันนหายแล้ว
คัเข้าที่แล้ว อีก ๘๐ วันก็จะหาย พระชลธารแปลคำ
หมอมว่า ขั้วพระพุทธรูปมีดวงจิตระผ่องใสแล้ว โลหิต
เดินแรงเหมือนปรกติแล้ว ก็ถูกถึงหมอมว่า เพราะ
เข้าใจแน่วว่าคงไม่กรัวจพระราชทานเงินถึงนี้ ใจ
ขั้วพระพุทธรูปก็สลายขึ้นมาก ภายหลังไม่เสด็จอาลา
ซาบคั เสด็จพาราณสี พอรถไฟถึงแล้ว พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยม
ขั้วพระพุทธรูปที่สถาน ทำพาราณสี แล้วเสด็จเมือง
พาราณสี ส่วนขั้วพระพุทธรูปมีอาการแปลก ไข้เคย

(๓๐)

จับทุกวัน ๆ นั้น ไข่เลยหายสูญไปไม่จับอีก เป็นด้วย
พระบรมเชษฐานภาพปกเกล้า ๆ ที่เสด็จมาทรงเยี่ยม นั้น
จึงกระทำให้ใจเบิกบานชื่นจนหายไข้ เสด็จกลับจาก
พาราณสี เสด็จกาละกัศตาพอสมควรเวลาแล้ว เสด็จ
กลับทางไทรบุรีทางบก ลงเรือพระที่นั่งที่สงขลา กลับ
กรุงเทพฯ ฯ ข้าพระพุทธเจ้ามาทางเรือได้รับความสุข
สำราญมาก เพราะได้ห้องที่พักโดยพระมหากรุณา
ธิคุณปกเกล้า ฯ

อายุได้ ๒๘ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
นายจ่ารง แต่ณวัน ๓๓๓ คำ บัวยอกจิตวาศก
จุลศักราช ๑๒๓๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้รับพระ
ราชทานเบี้ยหวัด ๒ ชั่ง เงินเดือนในส่วนหน้าที่ประจำ
ทั้งพระเครื่องต้นแล่นำซากาแฟอีก ๓๐ บาท พ.ศ. ๒๔๑๖
ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ๒ ชั่ง ๓๐ คำถึง พ.ศ. ๒๔๑๗
ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ๓ ชั่ง พ.ศ. ๒๔๑๘ เบี้ยหวัด

(๓๓)

เงินเคียนคงที่อยู่ พ.ศ. ๒๔๓๘ ไปรทเกล้า ฯ ให้
ไปทำการตั้งไปรษณีย์ที่ราชคฤห์เพื่อรับพวกพาล มี
เขตรทั้งแต่สพานหก (ที่เป็นสพานเจริญพาศน์เคียนวัน)
คลองบางกอกใหญ่ หนองแขม คลองภาษีเจริญ
บางขุนเทียนบางระมาศ ได้รับพระราชทานเงินเคียน
ละ ๓๒ ตำลึง เงินเคียนส่วนทั้งพระเครื่องต้นแล
เบี้ยหวัดคงที่ พ.ศ. ๒๔๓๐ เบี้ยหวัดเงินเคียนคงที่อยู่
อายุ ๓๖ ปีได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวง
เทศนายเวรมหากเล็ก แต่ฉวัน ๔ ๓๓ คำ บ้เถาะ
เอกศกจุลศักราช ๑๒๔๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๒ พ.ศ. ๒๔๒๓
พ.ศ. ๒๔๒๔ เบี้ยหวัดเงินเคียนคงที่ ส่วนที่ตามเสด็จ
พระราชดำเนินไปเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักร
ตั้งแต่เป็นนายรองบำรุงราชขมมาลัยไปเกาะจ่าน นาย
พิจารณาสรพกิจ นายจ่าง หลวงเทศนายเวรมนั้น คือ
ขางปอน กรุงเก่า ลพบุรี บ้านปากไห้ พระพุทธบาท

(๑๒)

เดินเข้าไปเมืองนครนายก ลงเรือที่ปราจิณบุรีไปข้าง
ศิลา จันทบุรี ราชบุรี ไทรโยค เพ็ชรบุรี โดย
ราชการตามหน้าที่เวียนร้อยตลอดทางมา

พ.ศ. ๒๔๒๕ ไปรุดเกล้า ฯ ให้ไปรับราชการ
ณประเทศยุโรปในตำแหน่งอุปทูต ซึ่งไทยแรกตั้ง
ราชทูตไปประจำในประเทศยุโรปนั้น กราบถวาย
บังคมลาแล้ว ณวัน ๕ ๖ ค่ำ ยี่มะเมียจัตวาศก

จุลศักราช ๑๒๔๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๕ ไปลงเรือเมล
พร้อมกันตลอดทางไปถึงลอนดอน ณวัน ๖ ๗ ค่ำ
ยี่มะเมีย จัตวาศกจุลศักราช ๑๒๔๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๕
ถึงที่พัก ท้ายเศษพระขรรค์ปกเกล้า ฯ อยู่ จึงได้มี
ความสุขสบายดีทั่วกัน ส่วนเบี้ยหวัดเงินเดือนทั้ง ๓ ราย
ในกรุงเทพ ฯ ๖ ก ได้รับพระราชทานเงินเดือนละ
๘๐๐ ปอนด์ในประเทศยุโรปตำแหน่งอุปทูต พระวร
วงษ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูต เมื่อไป

(๑๓)

ถวายพระราชสาส์นแสดงตราตั้ง แลทำหนังสือสัญญา
สุรานั้น อุปทูตไต่ถามเสด็จด้วย ๑ อังกฤษ ๒ ฝรั่งเศส
๓ เยอรมัน ๔ ออสเตรีย ๕ อิตาลี ๖ เบลเยียม
๗ ซอโลนิกา ๘ สเปน ๙ โปรตุเกศ ๑๐ เกนมารัก
๑๑ สวีเดน, นอร์เว ก็ได้ตกลงเรียบร้อยทุกประการ
ภายหลังโปรตุเกส ๗ ให้ราชทูตไปประชุมเข้าสากล
ไประณัยที่กรุงลิสบอน แลประชุมเข้าสากลโทรเลข
ที่กรุงเบรลิน ก็ได้ตกลงเรียบร้อย ไทยส่งไประณัย
แลโทรเลขไต่ทั้งประเทศต่าง ๆ นั้น อุปทูตตามเสด็จ
ราชทูตด้วยทุกครั้ง เงินเดือน พ.ศ. ๒๔๒๕ พ.ศ. ๒๔๒๖
พ.ศ. ๒๔๒๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ คงอยู่

อายุได้ ๔๒ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
พระครูธรรมาภิมุขที่ปาวีศ แต่ณวัน ๔ ๗๓๓ คำ บัระภา

สัปตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๘
เงินเดือนคงอยู่ ปี พ.ศ. ๒๔๒๘ รับหน้าที่ข้าเขตอาแป

(๓๕)

เงินเดือนปีละ ๓๒๐๐ ปอนด์ พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้ตามเสด็จ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการ
(ครั้งยังดำรงพระยศกรมหมื่นชโย) ได้เสด็จไปเมือง
ซังกูญ ในการ ยบิลิควินวิกตอเรีย แล้วเสด็จ
ไปเมืองอเมริกา เสด็จมาลงทางคานาดา แล้ว
เสด็จเมืองยูนขึ้นท่าเมืองโยโคฮามะไปเมือง
โตเกียว ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีไทย
กับยูน ก็ตกลงเรียบร้อยแล้วเสด็จเมืองเกียวโต
นากาสึกิ แวะช่องกง มะเกา ไช่จ๋องน กลับกรุงเทพ ฯ
ก็ได้ตามเสด็จตลอดมา

เมื่ออายุ ๔๔ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
พระยาบำเรอภักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงวัง แต่
ฉวัน ๓๑ ค่ำ ปุณณพศก จุลศักราช ๑๒๔๘ ตรง
กับ พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือนปีละ ๒๐ ชั่ง
๕ ตำลึง มีหน้าที่พิเศษสำหรับรับเจ้าฝรั่งทั่ววงศานุรักษ์

(๑๕)

ได้รับตุ๊กตอฟลัทเธอแลนค์ ชาตอังกฤษ ปรีณส์เซนรี
บอร์บอง ชาตฝรั่งเศส อาชคักลิวโปล์ ชาตออสเตรีย
ชาวิตซ (มกุฎราชกุมาร) รัสเซีย เวียบร็อยทลอคมา
อายุได้ ๕๕ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
พระยาพิพัฒน์โกษา ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศ
ณวัน ๕^๓ ๘ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช ๑๒๕๐
ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้รับพระราชทานเงินเดือน
ปีละ ๕๕ ชั่ง รับราชการตามหน้าที่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓
ไปจัดการรับเสด็จที่พระปฐมเจดีย์ เมื่อครั้งเสด็จ
ไทรโยค แล้วตามเสด็จพระราชดำเนินไปพระแท่น
ทรงรับแลกาญจนาภิเษกแล้ว กลับทางเดิมเวียบร็อย
ทลอคมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ไปจัดการเมืองชลบุรี
พนัคนิคม บางลมุง ระยอง แล้วเพอจะส่งพลเมือง
เป็นทหารสำหรับกรมทหารเรือต่อไป แลชำระความ
เก่า ๆ ครั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีชำระคางไว้न्छด้วย

(๓๖)

๙ พ.ศ. ๒๔๓๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ พ.ศ. ๒๔๓๗ เลี้ยงส่งพลเมือง
โดยเรียบร้อยตลอดมา

๙ เมื่ออายุ ๔๘ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
รับตำแหน่งองคมนตรี เมื่อวันที่ ๓๘ กันยายน ร.ศ. ๓๓๓
ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๕ แต่ยังคงอยู่ในที่พระยาพิพัฒน์
โกษา ๙ พ.ศ. ๒๔๓๘ ๙ พ.ศ. ๒๔๓๘ ๙ พ.ศ. ๒๔๔๐
๙ พ.ศ. ๒๔๔๑ ราชการแลเงินเดือนคงที่อยู่

๙ เมื่ออายุ ๕๖ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
พระยาอภัยพิพิธ แต่เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ร.ศ. ๓๓๘
ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๒

๙ ครบวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินเบี้ยบำนาญเลี้ยงชีพ
ตำแหน่งองคมนตรีปีละ ๓๖๐๐ บาท

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๙ เมื่อเป็นหลวงเทศนายเวรมหากเล็ก ได้รับพระ
ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๓

(๑๗)

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
แต่เดิมวัน ๕ ๙ คำ บัณฑิต

เบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๖

เมื่อเป็นพระยาพิพัฒน์โกษา ได้รับพระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ ชั้นนิภาภรณ์
แต่เดิมวันที่ ๒๘ มกราคม ร.ศ. ๑๐๘ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๓

เมื่อเป็นพระยาอภัยพิพิธ ได้รับพระราชทานเหรียญ
รัตนภรณ์ (รัชกาลที่ ๕) ชั้น ๕ เป็นเกียรติยศสืบไป
แต่เดิมวันที่ ๒๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๗

ได้รับพระราชทานเหรียญจักรพรรดิมาลา (ในสวน
เป็นนายรองบำรุงราชขัตติมาลัยในรัชกาลที่ ๕ นั้น)
เมื่อ ร.ศ. ๑๓๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๖

ได้รับพระราชทานเหรียญคุณวุฒิมาลา เมื่อวันที่ ๒๐
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

ได้รับพระราชทานเหรียญรัชฎาภิเศกมาลา เมื่อ
วันที่ ๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๖

(๓๘)

ได้รับพระราชทานเหรียญเงินสตพรรษมาลา การ
สมโภชพระนครเฉลิมกรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา
ปางกอก ในการบรรจบรอบ ๓๐ ปีที่ ๑ ตั้งแต่
วัน ๑๖ ค่ำ ปีชวดจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔
ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๕๕

ได้รับพระราชทานเหรียญเงินในงานฉลองศิริราช
สมบัติครบ ๒๕ ปี ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม
ร.ศ. ๑๑๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๖

ได้รับพระราชทานเหรียญทองแดงที่บรรจุในการ
เสด็จพระราชดำเนินประพาศยุโรป ตั้งแต่วันที่ ๒๗
เมษายน ถึงวันที่ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๖ นั้น เมื่อ
ร.ศ. ๑๑๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๑

ได้รับพระราชทานเหรียญเงินในการตั้งโรงพยาบาล
รักษาโรคหิวาตะโรค ซ้อหลวงเทศนายเวรอยู่ในวง
พวงมาลัยนั้น เมื่อขมะแสงตรีก จุลศักราช ๑๒๔๓
พ.ศ. ๒๔๕๔

(๓๘)

ได้รับพระราชทานเงินบาทที่รุดกในงานพระบรมศพ
พระบาทเจ้าหลวงในรัชกาลที่ ๕ มีพระบรมรูปข้างหนึ่ง
มีข้างสามเคียรข้างหนึ่ง

ได้รับพระราชทานเหรียญทองที่รุดกในงานบรม
ราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๕๔

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

ได้รับพระราชทานตราโปรตุเกสชั้นที่ ๒ ชื่อ ออร์เดอร์
ออฟเกรซ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๘

ได้รับพระราชทานตราสวีเดนชั้นที่ ๕ ชื่อชันท
โอลฟ์ เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๐

ได้รับพระราชทานตราชยัน เซเกรตเตรเซอร์
ชั้นที่ ๓ ชื่อไวชิงชัน (หากิโปลาไม้พย)

ได้รับพระราชทานตรามงกุฎอิตาลี ชั้นที่ ๓ (หากิ
โปลาไม้พย)

(๒๐)

ได้รับพระราชทานตราขอสเตรีย ชั้นที่ ๓ พรานสโย
เซฟท์ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

ได้รับพระราชทานตราฝรั่งเศส ออฟฟิเซอร์ ลียอง
คอนเนอร์ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

ได้รับพระราชทานตรารัสเซียบ ชั้นที่ ๒ ซือ เซนท
สทานิสลาส เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

ได้รับพระราชทานเหรียญเงินในการ ยุบิล ควีนวิก
ตอเรีย เจ้าแผ่นดินอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๒๙

(ประวัติพระยาอภัยพิพิธแต่งเองหมดเพียงนี้)

พระยาอภัยพิพิธ มีบุตรธิดากับคุณหญิงห้วง ๘ คน
ยังมีตัวอยู่ ๖ คน คือ

ที่ ๑ ธิดาชอส์วิ เป็นภรรยาหมั้นอินทรวเสนา (แสง
บุณย์รัตพันธ์) เมื่อสามถึงแก่กรรมแล้ว เข้ารับ
ราชการอยู่ในห้องเครื่องต้น

(๒๓)

ที่ ๒ บุตรช่อสวิน เป็นที่รองอำมาตย์ตรี ขุนรูกษา
ภิบาล รับราชการอยู่ในกรมศึกษาภิบาล

ที่ ๓ จิตาช่อเสวียง เป็นภรรยานายนาว่าโท พระ
ธรรมมณเฑียรวิริย์

ที่ ๔ บุตรช่อสวลี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ

ที่ ๕ บุตรช่อสวง รับราชการอยู่ในกรมทศน้ำ

กระทรวงเกษตราธิการ

ที่ ๖ จิตาช่อสว่าง

บุตรธิดามีด้วยภรรยาอื่น คือ

บุตรชายช่อเฮือน ไต่เป็นที่รองอำมาตย์เอก ขุน
อาทิตการในกรมไพร่สนี่โยตรเลข รับราชการอยู่ใน
มณฑลพายัพ

บุตรช่อท๊ับ รับราชการอยู่ในกระทรวงเกษตราธิการ

จิตาช่อทิม

บุตรช่อผวน

บุตรช่อวิน

ทั้ง ๒ คนข้างหลังนี้ยังกำลังเล่า

เรียนอยู่

(๒๒)

พระยาอภัยพิพิณนี้ว่าออกจากตำแหน่งราชการแต่
เมื่อเลื่อนที่จากพระยาพิพัฒน์โกษามาเป็นพระยาอภัย
พิพิณ ด้วยเหตุที่มีความทพสภาพหลายอย่าง ครั้น
ช้ายมากเข้าก็ยังแปลกเปลี่ยนแปลงถึง จนถึงเกือบจะ
เกินไม่ได้ แต่ถึงกระนั้นเวลาที่ มีความรุดถึงเจ้านาย
ซึ่งท่านนับถือแลชอยขอ ก็ยังอัสทำให้คนพองตัวไป
เฝ้าพระองค์นั้นบ้างพระองค์บ้าง จนเวลาเห็นเข้าหน้า
สังสาร ปฏิบัติอย่างนั้นมาจนถึงล้มเจ็บในคราวที่เสก
พระยาอภัยพิพิณช่วยเป็นโรคชราถึงอนิจกรรมเมื่อ
วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙. คำนวณอายุได้ ๗๓ ปี
มีข้อความอันควรกล่าวเป็นพิเศษดังนี้หนึ่ง ที่
พระยาอภัยพิพิณเป็นข้าราชการที่ได้รับพระราชทาน
สัญญาบัตรตั้งแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๔ คำนวณนับแต่แรก
ที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรมา จนถึงอนิจกรรม
ได้ ๕๑ ปี ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร
เมื่อในรัชกาลที่ ๔ อย่างพระยาอภัยพิพิณ เวลานั้นยังมี

(๒๓)

ตัวอยู่น้อยที่เดียว ข้าพเจ้าไม่กี่แต่ ๔ คือท่านเจ้า
พระยาภาสกรวงษ์ เป็นนายราชาธัตยานุหารคน ๓
ท่านเจ้าพระยาสิทธิรัตนมนตรี เป็นนายจำเริญคน ๓
พระยานานภิรมนตรี เป็นนายสนองราชบรรหารหุ้ม
แพรคน ๓ พระยารพคุณโกไค เป็นพันพมอราช
คน ๓ จึงนับว่าพระยาอภัยพิพิธเป็นขุนนางครั้งรัชกาล
ที่ ๔ ซึ่งอยู่ยังยืนมาได้คน ๓

ข้าพเจ้าขอเสนอโมทนากถลักษณ์ ซึ่งวงษ์สกุล
พระยาอภัยพิพิธ มีคุณหนึ่งห่วงเป็นต้น ช่วยกันปลง
ศพสนองคุณพระยาอภัยพิพิธ (สุน์ สาคธราช) แลที่ได้
พิมพ์หนังสือเล่มนี้ให้ปรากฏแพร่หลายเป็นครั้งแรก
เชื่อว่าท่านทั้งหลายผู้ที่ได้รับแลอ่านหนังสือนี้ก็จะ
อนุโมทนาทั่วกัน

อุภัยวงษ์เทพ สถานนายก

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐

โคลงกวีโบราณ

๑ ข้าพระพุทธเจ้า พญาศรีง่าโคลงบุราณไว้
ไว้ถวายเป็น

พระราชนิพนธ์	๗
พระเทวัญโขนไทย	๓
พระเจ้าล้านช้าง	๑
สนมข้างใน	๑
ศรีอินทราไชย	๓
มิตาศรีปราชญ์	๑
ศรีปราชญ์	๑
พระศรีมโหสถ	๑
พระยาวราช	๑
นายชาลี มหาคเล็ก	๑

บรรณแต่งตั้งไว้	๑๓
เจ้าฟ้าอภัย	๒๕
พระนาคท้าวทวย	๒๒
พญาตรัง	๒๔
โคลงประจักษ์	๗
ทวาทศมาศนัยใหญ่	๘
รวม	๑๒๖ บท

พระราชนิพนธ์

๑ พระเรียบบมาแซกนั้ง   ถึงกง
 มิมโนรตง   โชคเจ้า
 เรียมคลาครไลหงษ์   ขวั้น มาแม่
 คุณขวั้นนั้งหน้า   หน่อไท่เทวี ฯ

พระเทวี

๑ พระผิวพระผ่านเผ้า   นฤพาน
 ไฟไต้คัยแตกาล   หมั้นม้วย
 สักกิลูกเหลนหลาน   เรียงรอบ ทิวแซ
 ถ้าวอกเว้ากักกล้วย   วิวธำสว ฯ

พระราชนิพนธ์

๑ ทั้งหลายว่าแม่เถ้า   มานขาว
 พระว่านางยังสาว   ไต้เถ้า
 ทักคอกพลับพลึงขาว   แซมเกษ
 สรรกว่าสาวสียเข้า   แข่งหน้าบรรณจันทร์ ฯ

๑ ศศิธรเทศถ์	งามนัก
ธำช้เคื่อนเพ็ญภักตร์	หนุ่มหน้า
ธักษรรวรสักษณ์	เลื่องแต่ง ฝงฤา
ธำช้ธำงฟ้าเจ้า	ฟ้าช้อย่าไฉน ฯ

พระเทวี

๑ ทินกรรเทศถ์	งามยง ยิ่งแซ
ธำช้ธำทิศย์ง	อยู่เกล้า
นารายณ์เสด็จลง	มาแปลก ปรอมฤา
ธำช้ธำนารายณ์เจ้า	พระผู้เสด็จมา ฯ

ศรีปราชญ์

๑ ไคลงสองธกถำวธำง	หญิงชาย
คธิสมรรลไชยพาย	ผู้ ผู้
สมมุขวิงววงสาย	เพื่องพน
ธองธำธงขมิงขึ้น	ชลเชียว
	แข่งให้กันเสมอ ฯ

พระเทวี

๑ เชิญไถธรีราชไท้	เสด็จบุร ยাত্রแซ
กันก่อภพไธสุรย์	สียหล้า
ขอถวายธิดาทูล	ทรงบาท
แต่บพิตรเจ้าฟ้า	ผ่านหล้าครองเมือง ฯ

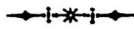
ศรีปราชญ์ต่อพระนิพนธ์

๑ หวังตามาลันไค้	เปนเขย
สรวลแต่ชาวเราเหย	ทะห้าย
เชิญพระตรรกองเกย	กรหนุ่ม ก็พอ
นางแก้กลกามหม้าย	หม่นเศร้าโรยโฉม ฯ

บโทนต่อพระนิพนธ์

๑ เวียมพิศแต่ยาทเท้า	ถึงผม
ขตำยสูงสุม	แน่นน้อย
อ้อนแอ้นอ่อนเชวกลม	กำรอบ
ทิแต่ نرمเล็กหน้อย	หนึ่งนั้นเสียโฉม ฯ

พระนิพนธ์

๑ ชาล ^๕ เชอ ^๕ ชาค ^๕ ซิง	ชาล ^๕
นามแม่ ^๕ อาม ^๕ อัย ^๕ ร	คำ ^๕ ค้อ
พ่อ ^๕ มิง ^๕ ชอ ^๕ ตา ^๕ ศรี	ชาย ^๕ ถ่าน
ส่วน ^๕ ตัว ^๕ มิง ^๕ ค้อ ^๕ กร ^๕ ธ	แต่ง ^๕ ไว้ ^๕ วิก ^๕ เรอ ^๕ ๑

นายชาล^๕

๑ ชาล ^๕ ไช ^๕ ชาค ^๕ เชอ ^๕	ชาล ^๕
นามแม่ ^๕ นา ^๕ ฏ ^๕ ม ^๕ ท ^๕ ริ	เผ่า ^๕ ท้าว
บิ ^๕ ต ^๕ เรศ ^๕ ชอ ^๕ พระ ^๕ ศรี	เพส ^๕ ยัน ทร ^๕ นา
บุ ^๕ ชา ^๕ ผู้ ^๕ หา ^๕ ญ ^๕ ท้าว	ชอ ^๕ ท้าว ^๕ สญ ^๕ ไช ^๕ ย ๑

นางข้าง^๕ใน

๑ ทะ ^๕ หา ^๕ ย ^๕ กร ^๕ ระ ^๕ คำ ^๕ ย ^๕ เท ^๕ น	ชม ^๕ จัน ^๕ ทร
มัน ^๕ ย ^๕ เจียม ^๕ ท ^๕ มัน	คำ ^๕ ค้อย
น ^๕ ก ^๕ ย ^๕ ง ^๕ หา ^๕ ก ^๕ ระ ^๕ ส ^๕ น	ถึง ^๕ เม ^๕ ฆ
มัน ^๕ ย ^๕ เจียม ^๕ ท ^๕ วัน ^๕ ช ^๕ ย	คำ ^๕ เค ^๕ ย ^๕ เก ^๕ ย ^๕ ร ^๕ ฉ ^๕ น ๑

ศรีปราชญ์

๑ หะทัยกระต่ายเต้น ชมแซ
 สูงส่งสุดตาแล สุกพา
 ระกุกักแก สักวสุ กัณหา
 ขย่ำว่าเราเจ้าข้า อยพณดินเคี้ยว ฯ

ศรีปราชญ์ทูลเป็นโคลง

๑ ครนครนสนนพน ชลพ
 เสี่ยงทะชาขบัก เร่งรัน
 ภรรยเรศศรี สรสัง เองแซ
 ร้องลำทับข้างต้น เพ็ดแก้วมาเมือง ฯ

นายประตูลามเป็นโคลง

ศรีปราชญ์บอกเป็นโคลง

๑ แหวนน่านไค้แต่ ไคมา
 เจ้าพิภพโลกา ท่านให้
 ๑ ทำซึ่งสิ่งไคนา วานบอก
 เราถวายกาพย์ไคลงไท้ ท่านให้รางวัล ฯ

๑	วังมัจฉา	ปางไถ
๒	วังมัจฉา	ป่าแก้ว
๓	วังมัจฉา	ลักหยาด
๔	วังมัจฉา	ผ่องเนินพุด

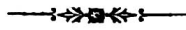
๑ ไยแม่หัวนั้นไช้
เขาพระกรมาปาก
สองมือทาบคอก
ห้วยะยัมรอยให้
๑ ออกปากไว้แก่เจ้า
กั๊งหน่งเหลียมมเพ็ชรวรทัน
ขอร่วมภิรมย์สวัสดิ์
จงแม่เชอเรียบมควัง
จะตก
คอกไม้
ครวญไคร้ เห็นนา
พิ้งไต้ไปหา ๆ
เป็นสัจย์
ยอกคัง
เสมอชัพ
หน่งนลองก ๆ

๑ ปลอกคำคำมกเขี้ยว พยันทาย
 ท้วยคิกเสียบกาย แด่คำ
 แม่มทชอขาย ของเก่า
 ทองแท่งเนื้อเจ็กน้ำ ชั่งให้ฤๅเสมอ ฯ
 ๑ ธรณภพแผ่ ทิพยยาน หนึ่งรา
 เราก็กูกอจารย์ หนึ่งข้าง
 เราฝึกท่านประหาร เราชอย
 เราฝึกท่านมล้าง คายนคนสนอง ฯ
 ๑ เจ้าอย่าย้ายคิวให้ เรียมเหงา
 กูกนายพรวนเขา พ่อเนอ
 จะยิ่งก็ยิ่งเอา ออกพิ ราแม่
 เจ็บไข่ปานเจ้าเงอ เจอคนลัวราถอย ฯ

พระเขวราช

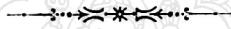
๑ เจ้าอย่าย้ายคิวซ้ำ มเลองมา
 ขย่ำมายเมียงทางตา ร่อเหล่น
 จะมาก็มารา ขย่ำเหนียว นานเลข
 ครั้นพมಾಯ่าเร็น เรียกเจ้าจงมา ฯ

พระศรีภริปริชา

๑ ขามคักวิเวกด้วย	เลี้ยงนก
เค้าแสรกแฉกตาผล	กร้อ
ขอรกรอกคักขอก	ขอมสวาคี
มือตระโถมโถมน้อง	ปากพร้องวัยขวัญ ๑

ศรีธัญไชย ๓ บท

๑ มล็กเห็นมาซอ้นเมื่อ	มันคช
ลวันเล่หักกลบลสนกน	ไช่ช้อย
มาเห็นเมื่อมันคช	กันอยู่
แห่งจึงกลับไปช้อย	แม่เหยาเรอนตน ๑
๑ เวียมให้ชลเนตรถ้วม	ถึงพรหม
พาห่มลัถวอ้อมจม	ชีพม้วย
พระสเมรเบือยเป็นคม	ทวยท้าว ลงแฮ
ชกนิฐมหาพรหมด้วย	พิไวจึงคง ๑

๑ ผิดผู้ยังละ ลาเพ
 ผิดพระราชโปเล จะช้า
 เหนื่อยหนักพักพอเท ประแม่ กระทบงนา
 ในพระกฤษฎีกาธำ ท่านไว้ยังไฉน ฯ

พระมหाराช

๑ มลักเห็นใบจากเจ้า นิรมิตร
 เปนลำภาไพจิตร แะโล
 จระระวางวิท จวนแก่ อกเขย
 แม้นหนุ่มวันนั้นไธ พเพยงเกินสาน ฯ

โบราณแต่งไว้ ๑๐ บท

๑ ครื่นครื่นกลใช้ฟ้า เรียมครวญ
 ฝนใช้กลฝนชวน พี่ไว้
 ลมก็ใช้ลมทวน ใจพี่ ทวนนา
 ไฟใช้กลไฟไหม้ สวาดีไหม้ใจเรียม ฯ

๑ วิศณุกฤษณเกล้า	กษิรสินธุ์ สมุทแซ
นิทรปฤษฎางค์นาคิน	ทนต์้า
ธาดาท่านทฤษณิน	ภูโลภย์
เชิญช่วยเล็งทุกข์ข้า	วาศ์ร้างแรมสมร ฯ
๑ ศุภครุเนตรเรือง	เรืองฤทธิ
พรหมเมศแมนสรวงสิทธิ	สเกล้า
เชิญพระบรรณนิทร	เหินอนาค
เสด็จสำราญทุกข์เรา	รุ่งฟ้าดินขจร ฯ
๑ ทรงเพชรประจัญแทกยท้าวคาวคงษ์	คาวคงษ์
น่านิกรอมรพง	พวังพวัง
ยามาศุสิดอิง	ฮารณัน
ปรายกุสมทิพย์รื่อง	เรือกท้าวสมไชย ฯ
๑ จาตรมหาราชไท	จตุรทิศ
ยเมศมาราฤทธิ	ซ้ายซ้ง
พันแสงศศิสถิตย์	โพยมมาศ
วายุพยุธรรื่อง	อ่านอ้างชวนเชิญ ฯ

๑ แล่นรดสุริเยศม้า	แมนผยอง
คือนคิขรเขาทอง	เฟื่องพอน
ครุฑมลเมฆเรืองรอง	อรโณทัย
ควรรคองคักกลั่นข่อน	เปลี่ยนชู้ชีวหา ฯ
๑ พิทยพยัพเมฆกรน	ควรวญหา
พรณรวงวินโรยฉาว	ชุ่มฟ้า
โทยมมาศมีคมวิคาว	เคือนคัย ไปแม่
โทยละห้อยขวัญอรธำ	สวาทิน้องใครโลม ฯ
๑ บิดาภาสิตเชื้อ	เขมรมา ก็ค
เป็นแต่ยตรนคตา	สยแล
นานนานจิงเจรจา	เต็มคิต พระเอย
เสียมทำจำแล	พเพยงมคณ ฯ
๑ ส่น้ายย้ายหน้า	คติน
ทวีเนตรลิมแลถวิล	แหล่งหล้า
นารายณ์บรรทมสินธ	นานตน
สองโคกสามเจ้าฟ้า	ย่เอื้ออาทร ฯ

๑ นพบริษัรเศเจ้า	สุตเจียว
ยั้งแต่พิภพเคียว	คอกพา
แสนโกฏจักมาเคียว	หยากเขือ
ทรงพระไทรรัตนรุ่งหล้า	เลิศล้ำเลขสวรรค์ ๗

เจ้าฟ้าอภัย ๒๕ บท

๑ เก้าคำย่ำรุ่งวัน	เรื่องมั่ง
พลแหพิศราแสง	เบิกกล้า
ฌ้องคึกขันตาลแสง	เสียงข
หน้าพตรวจฉ้วนหน้า	ขาดหน้านางเคียว ๗
๑ มาเห็นเกาะพระแล้ว	ลาลด
เสียงซึ่งความรันทศ	ทอดไม้
เห็นไม้ไม่ปรากฏ	คินแม่ มานา
โรคย์เขียนน้องไซ้	พิช ใจถึง ๗
๑ มาถึงเจ้าปลุกปล้ำ	ใจนัก
ท้วยขวรองค์ศักดิ์	เรคร้าง
เจ้าปลุกยิงปลุกรัก	เรียมจาก
จากแม่เปล้าอ่างว้าง	วันว ฆารมณ ๗

- ๑ สร้อยลั่นเลือนไกล
 พอพิชิตขาง
 แซ่เสียงนิกรนาง
 เรียมค่านั่งงเจ้า
 ๑ มาถึงประเทศไท
 ทางทวิศสถานใจ
 สมนกเคียวยิ่งมาไกล
 กงคังกงจักรกัน
 ๑ นพวิษเรศเจ้า
 นารายณ์พิศณุท
 เรียมว่ากร่าสค
 เมืองกร้างเจ้าร้าง
 ๑ แบทคำย่ำรุ่งแล้ว
 นพวิรมยา
 แสนนกกนจะหา
 น้อยก็ขอมแจ้งครั้ง
- อัยยวงศ์
 ไซมคเข้า
 นาริศ
 จากเจ้าจำไกล ฯ
 ขางไทร
 สุนัน
 คลาจาก กงนา
 กิตกันกันสมร ฯ
 กรุงขยท ธิยาแซ
 สิบสร้าง
 แร่งพ แล้วแซ
 พร้างมานอน ฯ
 คลามา
 ทานยัง
 หายาก
 ก่อนโพ้นมีมา ฯ

๑ พิศโพธิสามต้นเคียบ คายสอง
 ยั้งแต่เคียวคุดหมอง หม่นเคียว
 ออกเรียบก็ยื่นป้อง ปานเปรี้ยว โพธิแม่
 กลฟจากเจ้าเกล้า คู่คล้ายโพธิคิ่ง ฯ
 ๑ มาตลกำยลบ้านท้าย โพแดง
 แดงบ่แดงเลยแดง ออกช้า
 ช้ำใจทราแดง ล้วจาก
 รากแม่ไปหน้าช้า เร่งช้าทรงถวิล ฯ
 ๑ กาหลหรวทกแล้ง เลี้ยงสังข์
 เรียบบ่ฟังเลยฟัง ช้วน้อง
 หมอ้งคักบันคาลหวัง เลี้ยงเล่นที่
 เล่นห่มารมวังของ ช่นช้องอารมณ์ ฯ
 ๑ มาถึงประเทศท้าย เกาะเรียน
 ใจตระขวัญตระเขวียนเวียน วุ่นเข้า
 เวรานุเวรเขียน บำราศ แล้วแซ
 จักนิราทุกซ์เท้า ตรวยสันกรรมเวียม ฯ

๑ เดินคักคักทุ่งย่าน	สมอคอน
เรียมก็คอนทุกซัสมร	ไชน้อย
วังราชข่นอนนอน	เนินป่า
บ้านป่าฝาแฝกห้อย	ร้างไร้ร้าง ๗
๑ เห็นวังวาริศร้าง	ริมแคว นานา
พระนครหลวงแล	เปล่าเศร้า
วังราชฤมาแปร	เนินป่า
เกรงจะแปรใจเจ้า	ห่างแล้วลืมเรียม ๗
๑ แคล้อยข่อยข้าคล้า	บางคาง
วันว่านางนางซาง	หน้อย
ปริงปรุหกวางปราง	ปรงเปราะ
लगलिंगจ้อค้อ	ข้าคล้าตระกองคลอง ๗
๑ ระกำแกมจากัน	เคยหนา
คันตระบนแกมตา	คุ่มให้
จากศรีอยทธยามา	ลิวโลก ไช
วังข่เห็นเห็นไม้	ม่วงพร้าวแกมสุลา ๗

๑ มลิวันวรแนบไว้	วางเขนย
ซบซาบวรเรียมเซย	ไ้ม้วย
ซวรกลั่นรศำเพย	ผายสวาทิ
เชณฺชมาควัย	แข่งเว้เวียนหนี ฯ
๑ ขອງเสรีงแก้ว	กายกลม
ท้นกลั่นคั่นพลันสม	เส้นห้ควัย
ความสนทนินใจเล่นรมย์	หลายท่า
ขອງบู่เจ้าควัย	เสรีงแล้วเรียมถวาย ฯ
๑ เว้าประภิชฐ์แกล้ง	เกลาเพรา
ฉัตรและธงเคลาเปลา	ปลอกเสียน
มาลาลเวงเส้า	วคนฉกฉั่น ขวรแซ
หอมตระการรศำเพย	ฉีกไม้ไพรสณฑ์ ฯ
๑ บู่เจ้าเขาทำทอ	ไพรสณฑ์
บู่เจ้าถารพน	เวศน์
บู่เจ้าช่วยหนองหน	ไคแห่ง นินา
มารบัสสังเวช	ซ่งชเชิญถวาย ฯ

๑ เก้า^๕ยท^๕เพ^๕อน^๕ยา^๕ก^๕นี้^๕   ตก^๕ไ^๕หน^๕
 ย^๕อม^๕ค^๕ก^๕ตาม^๕ก^๕น^๕ไป^๕   ท^๕ว^๕เท^๕้า^๕
 ค^๕ง^๕ว^๕ร^๕ท^๕เล^๕ไ^๕กล^๕   ก^๕ล^๕าง^๕ย^๕้า^๕   ก^๕ั^๕ติ^๕
 เ^๕ห^๕็น^๕ก^๕ั^๕ส^๕ค^๕ด^๕เ^๕ก^๕้า^๕   บ^๕ท^๕น^๕น^๕ม^๕น^๕อ^๕น^๕ ๗
 ๑ อ^๕ค^๕จ^๕ร^๕ร^๕ย^๕ข^๕ว^๕ร^๕น^๕ห^๕น^๕้า^๕   ไ^๕ห^๕ร^๕า^๕
 ก^๕า^๕ถ^๕ท^๕ำ^๕ร^๕ัง^๕ก^๕า^๕   ท^๕เ^๕จ^๕ัง^๕
 ค^๕ั^๕ต^๕ร^๕ไ^๕ช^๕ย^๕ไ^๕ช^๕พ^๕ด^๕ก^๕ษ^๕า^๕   ก^๕า^๕ไ^๕ช^๕
 เ^๕น^๕น^๕ิ^๕ม^๕ิ^๕ต^๕ร^๕เท^๕พ^๕ส^๕ร^๕ัง^๕   ส^๕่ง^๕ไ^๕ห^๕ั^๕ศ^๕ุ^๕ภ^๕ณ^๕ ๗
 พระ^๕น^๕าค^๕ท^๕ำ^๕ท^๕ร^๕าย^๕ด^๕เ^๕น^๕ไ^๕ไป^๕ ๒๒ บ^๕ท

๑ เ^๕ห^๕็น^๕ร^๕อ^๕ร^๕เ^๕ย^๕ม^๕เ^๕น^๕อ^๕ง^๕น^๕อ^๕ย^๕   ไ^๕จ^๕เ^๕ง^๕
 ร^๕อ^๕ร^๕ะ^๕ย^๕า^๕ไ^๕ย^๕ง^๕เ^๕ย^๕ง^๕   แ^๕ย^๕่ง^๕ร^๕้าง^๕
 ร^๕อ^๕เ^๕ย^๕จ^๕ัก^๕ไ^๕ก^๕ร^๕ง^๕เ^๕ร^๕ง^๕   ไ^๕ป^๕เ^๕ท^๕ำ^๕   ไ^๕ค^๕น^๕า^๕
 ร^๕าก^๕จ^๕ำ^๕เ^๕น^๕ิ^๕ย^๕ร^๕น^๕ช^๕ร^๕้าง^๕   ร^๕้าง^๕ไ^๕ร^๕ำ^๕ว^๕ร^๕อ^๕ ๗

- ๑ ถึงวัดของปู่เจ้า ขอบพร
เห็นแต่เรือหม่อมอญ แม่ค้า
พิศจำเริญไล่ล่คอน เรือเร่
หน้าบ่มีหมคหน้า ทุหน้านวลผจง ฯ
- ๑ คล้องข้างข้างเถื่อนร้าง แรมโซลง
มาพิโยคอยู่โรง ร่องแคร้า
พิงพาคนโยง ยิงย่า ไปฤา
เรียมค่านั่งนชหน้า หนึ่งข้างคั่นโซลง ฯ
- ๑ กำยลชนบทโธ้อ อาทรร
ตอตะเคียนไครรวอน จิ้งจวน
เหมือนเรียมนิราศมร มาเปลี่ยว
ไม้ตั้งไม้ตรม้วน ขาค้างทางเกษม ฯ
- ๑ ถึงบ้านกระท่อมไท่ ชลธิ
กรกระท่อมทรวงดี ออกห้าย
ภูทองกระท่อมทิว ทุกซ์เทวศ ออกเขย
ออกตระการกลคล้าย เกษนอิงนางเสย ฯ

- ๑ กำบถชลน้ำหนึ่ง   หนองมี
 นามชื่อหนองคนที่   ใสน้ำ
 เห็นหนองพร่องวารี   ริมช่น
 เรียมก็ช่นใจซ้ำ   เช่นน้ำในหนอง ฯ
- ๑ นางผาผาแผ่นกลิ้ง   กลางคอง
 แลประเล่ห์ทรงองค์   แม่ไข้
 นารีพิยรรยง   เขาวรรย
 ผาจะทำแท่นให้   แก่น้องนางนอน ฯ
- ๑ ฤาไทเทเวศร์ไท้   ธิศา ท่านนา
 ชั่งสำนักในผา   ตกน
 ใฝ่ใจจะบูชา   ชมรูป
 แม้จริงจงช   ช้องให้เห็นองค์ ฯ
- ๑ รุกเทียนประทัยแหวัน   เวียนถวาย
 รูปประทีปโคมราย   รอยล้นม
 ทักนิณสํารวมกาย   ธิวาท
 เสรีสมโภชแล้วน้อม   นอบเกล้ายทศรี ฯ

- ๑ ถึงทางประเทศไท้   ทางหลวง
 ท้ายพิกลกัฏทรวง   พัดน
 นางเพียงพิกลพวง   มาลิก
 รวนระวายกลั่นสัน   สตรีอันเรียบคั่น ๑
- ๑ ถัดถึงบางโขมคไธ้   อัญญ์
 ควนโขมคพาหลง   หลอกเหลน
 ยามเย็นยิ่งเอื้องค   หลงเอน
 หลงที่กรวยทรวงเส้น   สร้อยรายทาง ๑
- ๑ แม่ลาลาลกให้   หาศรี
 ฤาแม่ลิลลาลิ   ลาคเต้า
 ลาลกระทกทวิ   ทกชเทวค บ้างเลย
 ลาลแม่ลาลแล้วเจ้า   รากแล้วลาลสมร ๑
- ๑ เรียบเมิลมยุเรศฝ้าย   พอนฝูง
 นางมยุรหม่ยง   ย่างย้าย
 บรรพตพิไลยสูง   สึงวาค
 คุกำเนินนกกคล้าย   แม่คล้ายยงยล ๑

๑ เห็นหงษ์เห็นห่างชู	เคียวเห็น
เขื่องย่องมองมั่งเมิล	เมี่ยงหมิง
คั่งเรียมตาเคียวเกิน	เขอาต มานา
โหยระทดใจหนึ่ง	นิกนังนองชล ฯ
๑ นกน้อยลงเล่นน้ำ	ในบาง
บอกวิโยคยาวพลาง	พัช
ธานีที่ทาง	แสนสนกน นกเขย
นกก็เล่นลอยลิ	เล่นแล้วบอกกลาง ฯ
๑ นางนวลนางนกน้อย	บินมา
เรียมก็สั่งสรวา	นกนั้น
นางนวลแม่ควรวุหา	นวลแม่ หมองฤ
นกนิยมนสรวา	สู่แล้วลานวล ฯ
๑ บำมรู่บำราศเขื่อง	บำมรู่
เวรวีตไคจง	จากเจ้า
ไขบุญพ่อฟังผดุง	เผด็จยาบ บ้างนา
เจ็บจวเกินทนเคี้ยว	สุคร้อนเรียมคณิง ฯ

๑ พิกุลเกิดเกลื่อนไกล	อาราม
ทำยพิกุลกลางสนาม	สนกน ^๕
มณฑลพิกุลงาม	คือฉัตร เฉลิมญา
พระพุท ^๕ ทอกก	เมื่อใช้ฎาบาย ฯ
๑ กกก้องท ^๕ เหว่าซัน	เสียงหวาน
ว่าว่าเสียงเขาวมาลย์	แม่พร้อง
กรุ ^๕ โคกทำเนินสาร	สังคิต
แหวว่าเสียงสมรร้อง	รำให้หาเรียม ฯ
๑ เห็นโคกเรียมเร่งไคร้	สงสาร
โคกร่วงโรนโรยราน	แก่เฒ่า
โคกเอะย ^๕ ะย็นนาน	อยู่เมื่อ ไถนา
ดูโคก ^๕ เรียมไคร้	โคกไคร้เหมือนเรียมฯ
๑ พิกุลเอะย ^๕ เคยรศหรณ	หอมหวาน
พิกุลวิกลการ	แก่แล้ว
พิกุลจะย ^๕ ็นนาน	ลักเมื่อ ไถนา
ดูพิกุล ^๕ ห่อนแคล้ว	คลาศคัลล ^๕ ยความตาบฯ

๑ รำควนรำคัยค้ำว	ไคควร
เก็บประมวญชวณนวล	นุชน้อง
รำคัยรำควนจวน	วรบาท พระนา
สองประสงค์ลัศัยพร้อง	ชาติโพ้นพยกัน ฯ

ทวาทศมาสฉบับใหญ่ ๘ บท

๑ ศรีสวัสดิวิเศษไท	จักรี
พระบาทพระศรีทล	ท่ามเกล้า
บงกชกิงนา	ภลช่อ
กมลาคจอมเจ้าพา	เกกชนแจกบัว ฯ
๑ พรหมาแสงหล่อเหลอม	พรหมาน
พรหมวิทธิชั่วพรหม	อินอ้อย
กามาพรการ	กาเมศ
กามหากเป็นช่อช้อย	ช้องกาม ฯ
๑ อมราอมเรศไท	อมรินทร์
สองย่ำยามยวนรศ	แห่งห้า
วิลาศินิล	นองโลกย์
สมสนกนิเหล้นหล้า	ชั้นสอง ฯ

- ๑ จักรพรรดิยศโยคเจ้า จักรพาฬ
บุญพ่อผยของจักรรัตน ผ่านแผ้ว
แสนกระษัตริย์ประนมมลาย มุลอาตุ
โชนมกุฏแก้วแก้ว เจตกร ฯ
- ๑ ดวงเคี้ยวหอมยิ่งสร้อย โสฬศ
สงวนมเพรารายกลืน กลืนไว้
ดวงเคี้ยวคชงกช ทรุโลกย์
สงวนชุษมยให้ หม่นหมอง ฯ
- ๑ ถูกหล้าเหลนว่าว ใจหาย
อกฟปลิวกลวาว ว่าวขึ้น
สายทรงสับสายทรวง เสียวสวาคี
ครรรคเคร่งชักพณขึง ย่องโคย ฯ
- ๑ สายโคมสาวลากชน แขนวใจ
ถนัดคั่งกังหันหัน พัก้วย
กลไเมื่อใจหาย หาแม่ คินแม่
อกหนึ่งใจท้วยได้ พัก้วยใจหา ฯ

๑ พัสถวณ้องน้อยแต่	เตียมพวงา แม่เอษ
บห่อนเอของค์ครอง	กอกเกอ .
ประมาณก่งเกษา	ฤท่าง เวียมเลย
เนอพนเอนองเนอ	แนบเนอคอกเคียว ๗

พระนาค

๑ มาถึงบ้านพิศพน	พรวณฉัก
เถาถั่วแดงแฟงพัก	พายเพอย
จางอกคอกคำยัก	เป้นช่อ
เข้าพางข้างรวงเรอย	บ้านเขอนปนกระเงา ๗
๑ สามเล่มราเมศไต้	สังห
แม็กทรงสามศร	เปรียบท้าว
ท่านฉลาญอสมรค์	ลาญชีพ
เจ้ากัฉลาญชายอกร้าว	มอคม้วยคุเสมอ ๗
๑ ศรเนตรเลียบเนตรคัน	คมขัน
ศรสำเนียงตรงกรรณ	สังชา
ศรโถมแม่ยิงยัน	บายาก
ทังผู้ไก่อกซ้ำ	เฉกท้าวสาคร ๗

- ๑๔
- ๐ สองไทรทรงศุขวสันต์ ^{พรหม} คิวสิทอเสด็จกล
 ในโนทยานนิกรกล ^{ก็พิพิศเพียร}
^{เป็นต้น} ๐ เมิลมังคลาธิกฤต ^{รเบือบไม้} สครณควาเชียร
 ชมพฤษพาจรชมเมยล ^{มลเมษบคยัง}
^{คอกอังกาบ} ๐ อังกษสวาทิกรกง ^{กรกรรทยวคยัง}
 เยาโยติกาพิกุลกัง ^{สรวินทอบองค์}
^{คังผ้าขาว} ๐ คนธาสมาสมลมาล ^{ต่าง ๆ}
 สาสะปรมาขรรบง ^{ยวิวิธอศวง}
^{ขอคขาว} ๐ เสวไตรตมางควรวค ^{กชรัตนพรายไพยม}
^{วิไลย} ^{คังเขียน} บคยังทิมมพรวิไลม ^{วิเลชชโรชม}
^{วิไลย} ^{คังผ้าคอกคำ} ^{นกุสมพัตรา}

๑ รัชฎางคณานิลคไน สวิไลยเลขา

ชาวเข็วเหลืองแดงลาข

เสวตรังสุมังสุรสลา

ชรทิพมาลี

ปลั่งกสา

๑ รุกขรักตรการกถกรก นตรโกวินที

ไม้สัก ไม้หมัน

หมัน

ปรางทรงสขกรกขกนี

ทิวทรรทโสคโสคม

ตัน

๑ เฟื่องฟองทลของนลทลอก แลตรขอกรแบกโทรม

เรื่อรช

กลีบ

ทรุคบุษปมาพิณโถม

จิตรเทพฤทธรรษ์

๑ สาสวิสุททสุวิสาร

สวิสุททิจวงจันท์

เจียรใจศณานิกรสร

คฤฤทธิกฤษณา ฯ

๑๑ อย่างนี้เรียก บาทกุญชร
ทวาทรงประดับ } ก็ได้ ฯ

๑ ทว บัณเฑาะว์ เทรินทร
ทศ วัชรเครื่อง บึงทองทวาริกา ทศ
หง ทิพเทพทอง รามัญ หง
ษา เทียมสรวงสวรรค์ พากแผ่นอง ษา

กรนารายณ์โบราณแต่ง

๑ ศร ศรรอญราพณ์ ภา ไชย
พ่อ ประสิทธิฤทธิไกร แก่ แก้ว
มา กรุ่งรุ่งเรืองไทร ภาพ เล่า
แล ประเสริฐเลิศแล้ว โลกย์ล้ำนา นว

กรนารายณ์พญาตรังแตง

๑	ศรี	ทรงศรีสมรรถเรือง	เรือง	ไชย
	พ่อ	แข่งสร मुखไว	กึ่ง	แก้ว
	มา	ครอถักเหมไกร	สร	เล่า
	แล	แห่แลเจ้าแคล้ว	เคล้าน้ำโนย	นา

นารายณ์ทางกรโบราณแต่ง

๑	วัค	วรนิเวศเรือ	วัง	เสื่อ
	ไป	คักมัทหวายเหลือ	คำ	คู้
	บาง	บงรกแฝกเผอ	แปน	บ่า
	หา	แห่งตำแหน่งรู้	เรียกทอ้งนา	ยาง

พญาตรังแตงนารายณ์ทางกรไว้ ๖ บทลงไป

๑	วัค	ทางสองไร่ถ้วน	ถึง	เสื่อ
	ไป	ฟยพุ่มแฝงเผอ	แฝก	คู้
	บาง	ไต่ทะหลยเหนือ	คิก	บ่า
	หา	นชพยเสื่อลู้	หว่างไม้รัง	ยาง

- ๑ วิท ข่ายกะทลอม จัย เลือ
 ไป ครอบกัณายเหลือ แหล่ง คุ
 บาง แคยคัยล้าเรือ ริม ขา
 หา ซากพบจิงรั ว่าม้วยโคน ยาง
- ๑ จาก สุมรเสมอเรื่องร้าง มั่น หยา
 เพียง พันชเคียงสา ลั ชู
 หมาง สมานสุรสุตา คาล เหตุ
 เพศ ประพฤติราครี รัชแจ้งกล นาง
 ๑ เรือ โคนเรือขวาที ทวง เกลือ
 ฟาก พจอกคิกเจือ เจ็บ หล่ม
 ขวาง ลอยตติกรรมเคเรือ ทิว ทำ
 นา เวศเวียนค้อมม แม่หว้ายวน นาง
 ๑ เรือ นื่องหล็กแม่คำ ฝน เกลือ
 ฟาก ผังสวนทิศเหนือ หนัก หล่ม
 ขวาง ตันกิงตาเลือ ริม ทำ
 นา แม่มาชยักม ภัคตร์ไให้เลย นาง

- ๑ เรือ ฟางตะพุ่นหญ้า ปลา เกล็ด
 ฟาก ซเล็คเคอ ผัง หล่ม
 ขวาง ทัยแม่ลงเหลื่อ หลาย ทำ
 นา เนกเปรี้ยวหวานส้ม รอค้างๆ นาง
 กะทู้ยี่สิบโบราณแต่งไว้

- ๑ พี่ พย รัก ที่ ช่าง วิงวอน
 แย้ สวาคี ครวณ คณง นอน แนน้อง
 เจ๊ คลาศ บวน ถึง ส้มว เสมอชีพเรียมนา
 หลบ ภาทรว อยู่ นาง ช้อง คังแค้นๆไฉน ฯ
 พระราชนิพนธ์

- ๑ เสียด พ่อจกสูไฟ้น จงรักดี
 ใต้ อันเกล็ดอกขั้วรัก ลูกแก้ว
 ไว้ ค่างฤไทยจัก มุพ้อ สงวนนา
 ก็ และร้ายดีแล้ว ท่าเล่าโลมสอน ฯ

พระเจ้าล้านช้างตอบพระราชนิพนธ์

- ๑ เลียบ พระบิตเรศเจ้า มาครอง
 ไต่ แต่เคียวฤๅปอง อันอ้าง
 ไว้ เพนขันเมืองสอง เสมอชีพ
 คี เรกกรุงล้านช้าง แดนสมบุรณ์ ฯ

ศรีปราชญ์

- ๑ จก จักโกรธเคียดขง หวงแหน
 จั จำราคาญแสน ย่นขำ
 วั พลทักคินแกน นอนแม่ ยังเลียบ
 ไร ว่าทุกเส้นหญ้า ย่นให้ใครฟัง ฯ
- ๑ ทะ เลแม่ว่าห้วย เรียบฟัง
 ลุ่ม ว่าคอนเรียบหวัง ว่าควัย
 ภูมิ เขอกว่าปการัง เรียบร่วม ความแม่
 ญ ว่าหอยแม็กกล้วย ว่ากล้ายเรียบตาม ฯ

พญาตรังแตงโคลงกะทู้ ๑๗ บทลงไว้

- ๑ หน้า ชมสมรเขกอ้าง อคร ทวีปเอย
 อ่อน ระทวยทอกร กรักเอย
 ท่อน ทองทิพย์อัศว เคกแม่ มาฤฯ
 จันทร หมกเมฆเปลือง เปลี่ยนไว้ภักตร์โฉม ฯ
- ๑ หน้า นื่องวางแว่นม้วน เมียงฉาย
 ใย รุติลอบกลาย เกลชนกล้า
 ไข่ มุกมาศเรือนสลาย ลอกเนตร เรียมเอย
 ปอก กลีบขี้เคียงกำ กิ่งแก่นนางหมอง ฯ
- ๑ หน้า พิศณวิภักตร์เจ้า เจริญยทฐ เยศแซ
 ใย ละของโกมุท เมื้อแย้ม
 ไข่ หงษ์กรเวกครุฑ เพลิงลวก แล้วยเอย
 ปอก ไข่ปานนวลแก้ว ก่องเนืองามสสวย ฯ

๑๑. คุก คำซัซซอฬ หิงหวง ไทฤฯ
 คุก ค่อยพจนาวง ภูฟ้า
 คุก เคาณชไคยวง มาแม่
 คุก แท่งกันใจคว้า ฬัไวซมเคียว ฯ
๑๒. ทุ รนอรุรร้อน ลำเค็ญ แม่เฮย
 ฬั รียาพลยเรียมเห็น แท่งห้อง
 ฬั เมิลมั่งแลเย็น ใจวาก แล้วยแซ
 คุก รียางคเยือกเสียงซึ้ง คำแล้วยเรียมครวญ ฯ
๑๓. ทุ เรศถันแล่นก๊าว ซักถม
 กั๊ว กระแทกเกาะจม จอมม้วย
 มัง กรหมุปลาระคม ฬัคกั๊ว กินแซ
 กง ก็หลกถอยด้วย รอกถ้วยสัคทอง ฯ
๑๔. คุ รศัรวิสัศติเจ้า จำเวญ ใจเฮย
 งาม เงอนจันทรเคิน เต็นฟ้า
 ขาม ไยนชเร้วเชิญ มาแม่ วาแม่
 คม คุนึลเนตรถ้ำ เนตรน้องคมงาม ฯ

- ๑ กู รทวงสมรเพ่งเพียง เพ็ญจันทร์ แจ่มแซ
 งาม ศศิธรสรรค์ ส่องส่อง
 ขาม โฉมแข่งทิพยวรร โฉมฉาย ราแม่
 คม คูนิลเนตรน้อง หนึ่งฟ้าคนองสาย ฯ
- ๒ กู นางขรเมศไต้ ทักจันทร์ ถัก
 งาม สุเรนทรสรวงสรรค์ สันหน้า
 ขาม องค์อรเศววิไล เวียนวาท ระบุเอ
 คม สิบหกห้องฟ้า ฝากไว้ในสมร ฯ
- ๓ กู ในนาคเรศลิน สนมนาง แล้วเจ้า
 งาม ระหงทรงขาง แขนงนั้น
 ขาม ขามแต่ในปราง ประเทียข ทิพย์เอ
 คม ประเห็นหกชั้น เช่นน้องสุคทา ฯ
- ๔ กู เกษียรวาเรศเวียง วาวัน
 งาม นารณิทราสินธุ์ แท่นน้ำ
 ขาม จอมจักรปาณินทร์ นอนแนบ อรเอ
 คม พระกรรกอศก้า กิ่งแก้วเรียมถนอม ฯ

- ๑๐ ค ุ รโฆมสมรแม่เื้อ สองสี่
 งาม ตระแ่นวนัก พคณ
 ขาม วักรศมาลี ลาพโลก ครอบงา
 คม จะป่านปากวัน ร้อยข้าชายชนง ๑
- ๑๑ ค ุ รุกระเห้ง้า สคา เจียวแม่
 งาม ระหว่างเวลา ชุ่มชื่น
 ขาม พางทิพยวิศา สังวาศ นางเฮย
 คม วักรศเรียมอื่น โอษฐ์น้อมความถนอม ๑
- ๑๒ ก นัคแล้วพจิงแจ้ง ความสมร แม่่นา
 ไหล เลื่อนกลไยขอน หยาดน้ำ
 ไถ หักเหตโคคคอน แอกรัง นางเฮย
 เลน จะพาเจ้าคล้า เพอพนคินสวน ๑
- ๑๓ ก วิลวันเรียมเริ่มซ้อม ค่านง แ่นงเฮย
 ไหล เลื่อนจิตรวงยง ง่วงน้อง
 ไถ เถียงว่างอนง รรราช นาแม่
 เลน ว่าทรายไ้ต้อง ต่อค่านคำโถม ๑

- ๑   ๓   ลำลงในท้องท่า   วังวน
       ๒   ไล่คั้งแดกคน   เลือกหว้าย
       ๓   ไกล ไคลนอย่วจน   เย็นมิ่ง กูเฮย
       ๔   เล่น จะผั่งพยาย   ย่างเท้าฤาไหว ฯ
- ๑   ๓   เมิลโคแรกท่งน้ำ   นองพะ
       ๒   ไล่คั้งนาคะ   แหวกหวน
       ๓   ไกล ตกจากมือพระ   พลเทพ ทานแซ
       ๔   เล่น ลั่นลั่นท้าวคั้น   ทักของนาขวัญ ฯ

กาพย์เห่เรือ

- โคลง
   ๑   เสนาะสนั่นพิณพาทย์ก้อง   กาหล
       ๒   เพียงสมุทคลังวัน   คลื่นคลุ้ม
       ๓   สอดสายภักตราบล   เบาวรป
       ๔   เห็นแต่เรือรายกลุ้ม   เกลื่อนหน้าพลพาย ฯ
- กาพย์
   ๑   กาหลคนตรึงก้อง   กลองโยนร้องซ้องแตรวง
       ๒   ป่านเสียงสำเนียงสมร   ชับกล่อมพทไสยา
       ๓   ไคยเสด็จเต็กดวงสวาทิ   แรมนิราศคลาศภักตรา
       ๔   ป่านนี้แก้วฟ้า   นอนฤาณั่งตงตาคอย

- ๑ อยู่เที่ยวเปลี่ยวใจเศร้า คิดถึงเจ้าเปล่าใจชช
เสียดายวรายรักร้อย ชั่งเรียมเขยไม่เคยไกล ฯ

- โคลง
๑ งามงอนกึ่งกายแก้ว แกมศรี
เลือนชลาชลยลี้ ลาศคล้อย
เอกโฉมมิ่งสัตรี ทรูเนตร เรียมเขย
งอนขำเลื่องคมข้อย เนตรให้เรียมสงวน ฯ
- ภาพ
๑ งามพริ้งกึ่งแก้วสยัค พลพายชัฏกวักกรกรวย
คักรช่อนกอดสาย สตรีกแนบแอบอิงองค์
๑ เจ็บจากพรากเจ็บจิตร เพียงบนพิศม์ตึกทรวงลง
ยาใดใครจักง ไม่ยาเท่าแก้ยาใจ
๑ โคมแกลังแปลงรูปมา แก่คาพนัญไฉน
วันหนึ่งพังจากไป ไกลนช้อยร้อยปีตรอม
๑ ร้อนแรงแสงสุริยา ไฟไหม้บ้านญาฟางลอม
ไม่ร้อนถอนใจผอม เพียงจากเจ้าเฝ้าอาศูร ฯ

โคลง
 ๑ เห็นหงษ์นาเวศพ้อน ฟองสินธุ์
 งามกั้หงษ์มูลันท์ แหวกหว้าย
 ลำทองทองวาริน รวนเท่
 คุกาเนินหงษ์คล้าย แม่คล้ายหงษ์จร ฯ

อาพธ
 ๑ เห็นหงษ์สังกัแก้ว แกมมาคแหวแพร้วไพรทอง
 เหมือนดวงพวงกลั่นกรอง นั้องร้อยเรียงเคียงแนบเชนย

๑ ยามนอนจักวอนใคร เขามาไลยให้ชูเซย
 นวลเจ้าคเคเล่าเฮย เคยเย้ยเล่นเป็นที่สรวล

๑ ร้อยหน้าพินหน้าสนุก หน้าพิทุกชุกใจครวญ
 ท่านสุขปลุกสำรวล เรียมชวนใจให้ โศกคล้าย

๑ แม้ว่ามาทวยพ จะวิกรัชรำพรอด
 น้อยจิตรคิกไม่ทัน ละขวัญไว้ไม่ชวนมา ฯ

โคลง
 ๑ เรือครุคคือครุอุ้ม โอของค์
 โลมนาฏากักทลง เล่ห์ชู้
 ยิงคิกยิงพิศวง ถึงเสนห์
 เกรงจะลอบให้ชู้ ชนน้เซยโถม ฯ

- ภาพ
๑ เห็นครุฑบนาคัน นาคฝนฝนปลายกร
เรียบแอบแอบนวลนอน กรกระหวัดรีกรังนาง
- ๑ แลเลีย้เจ้าครุฑก เล้ห้เลี่ยนชสคคมขาง
เจียเลี้ยเจ้าฤๅคราง เจียพรวงนางเหลือนท
- ๑ ทุกครั้งคังทรวงแค้น ไม่หนักแน่นแสนเจียน
เซยชนอนรือยคน ไม่เทียมเท่าเจ้าทวงใจ
- ๑ รือยชังชังความรัก ที่สทหนักหนักสิ่งใด
แผ่นภพยแดนไทร เห็นไม่หนักเท่ารักนวล ฯ
- โคลง
๑ สมรรตไชยสรรมขล้า ลำทรง
ศวีพิมานมาศผจง แจ่มน้ำ
เหมือนนวลรักถรณ์ชสง ผิวผ่อง
วันเมื่อจากชายช้า ชอกค้วยกรรแสง ฯ
- ภาพ
๑ ริงชายปลายแกว่งกวัด โยกลสยัตนัตโยธิ
เหมือนกรอรนารี เจ้าพิศพิทไศยา
๑ คันของทรงแน่นแน่ว ก็เห็นแล้วแก้วฟ้า
ค้ำมันอันสัญญา ถ้าคงคำจะซ้ำคม

- ๑ เลียบกายหมายโกเมศ ประเวศไว้ให้แรมสม
ภมรจะอ่อนสม ฤาษณ์น้ำอยู่ไร่
- ๑ รัชชัญพลันสังข์ ทุกถ้าท่าชลาไหล
มั่นชวัญนั้นตกใจ ให้รัชชัญเจ้าพลันคืน ฯ
- โคลง
  - ๑ อนงค์ล่ำประพาศเพียง สาวสวรรค์
แสนงามลึกลับคิขวัญ เนตรน้อง
คิดเจ้าพลันฝัน พิศนาฏ
งามขยับแปลกเปลี่ยนต้อง แห่งหรรศเกษม ฯ
- ภาพย์
  - ๑ อนงค์ทรงประพาศ ห่มเจียรนาศาคชกทอง
นุ่งเกี้ยวเชียวแสงทอง แต่งตอลีหม้ายเมียง
  - ๑ นุ่งยกทองทองแย่ง สอดสีแดงแก้งขงเคียง
รวีหัตถ์วิเวียง เคียงเขมราฐตากเงินยวง
  - ๑ เพ็ชรยอดตอลีประคัลภ์ แสงระยับวิเวียง
นพรัตน์จักเจิมทอง รังแทนพรอัยยอวยพรายพราย

- ๑ แหวนงสมรภฏ งามที่พทชคเกล็ดขาย
 เขียววิชัยสีกาย สายเขียวพลอยก้อยนางทรง ฯ
- ๑ โคลง ถึงที่ประทับไท้ ขารณวน
 เสด็จจากนาวาขบวน พยุห์น้ำ
 พระบันมกุฏควร เฉลิมยาท
 ทรงพระยศยิ่งล้ำ เลิศกัวยคุณธรรม ฯ
- ชื่อว่ากะทู้เสื่อซ่อนเลียบ
- ๑ คำ โคลงเหมาะบทยลัทธิ ให้
 หม่อม อำนสารศรีเสนาะแต่ง ทุ เอกโท
 พร้อม ไพถ้วนถักถ้าวราว รั
 เพราะ พรังทั้งพินธุไต้ เรือง ฯ
- ๑ โก สันทรขรเมศไต้ ทักจันทร
 วา ยพุดรังสรรค์ แจ่มเจ้า
 ปา น้อมรคัล ยเมศ กุเขย
 เบ็ก ษัญชรให้เต้า ยาตรพำมาคิน ฯ

๑	ชัก	ลงในท้องท่า	วังวน
	ชัก	เร่กังขาคน	เร่เน่น
	ชัก	สยสลิคปน	ปลาช่อน ภูเขย
	ปลา	ต้นวังขังเต็น	คอบค้องปลาเอง ฯ

